

Професійна підготовка вчителя у творчій спадщині П. Юркевича

В останнє десятиліття спостерігається значне поживлення інтересу до творчості академічного філософа П. Юркевича. Педагогічна спадщина вченого тривалий час була маловідомою навіть в наукових колах, через що не було можливості розглядати його ідеї щодо професійної підготовки вчителя.

В останні роки А. Арістовою, В. Думцевим, М. Запорожцем, С. Єлістратовим, Л. Кудрик, С. Кузьміною, Н. Куценко, В. Плужнік, О. Сарапіним захищені кандидатські дисертації, де досліджені погляди П. Юркевича на загальну ідею філософії, етику, гносеологію, антропологію та філософію релігії. А. Плеханова, Г. Боровська, А. Нікольська, І. Юрас та інші спрямовують свої зусилля на розв'язання окремих проблем логіко-психологічного обґрунтування процесу навчання, співвідношення виховання і навчання, соціально-політичного спрямування виховання.

Мета дослідження полягає в ознайомленні з ідеями професійної підготовки вчителя у творчій спадщині П. Юркевича, вивченні змісту цієї підготовки і визначенні його внеску у розробку наукових засад фахової підготовки педагогічних кадрів ХІХ ст.

Проблематиці професійної підготовки вітчизняного вчителя П. Юркевич (1826–1874 рр.) – видатний український філософ, педагог, професор Київської духовної академії, професор філософії Московського університету – відводив значне місце у своїх наукових працях. Конфесійна приналежність вченого відображала його стійку позицію у педагогічних поглядах. На думку П. Юркевича, гуманним може бути виховання лише на ґрунті християнського ідеалу, тому завдання вчителя полягає у допомозі дітям розвиватися як духовно-моральна особистість, спрямовувати навчання так, щоб воно вело до самовиховання [3, с. 9].

Досліджуючи філософію виховання за П. Юркевичем, С. Кузьміна виокремлює три принципи мислення, якими, на думку видатного вченого, мають керуватися у своїй освітній діяльності майбутні вчителі:

1. Ідеаловідповідність – використовувати ключові християнські моральні поняття.
2. Культуровідповідність – сформувати у дітей «усвідомлення сенсів особистісного і суспільного життя у релігійному досвіді самоперетворення і внутрішнього зростання».
3. Природовідповідність – досліджувати особливості морального життя учнів на етично-психологічних та естетичних засадах; прививати інтерес до

навчання, зацікавлювати тим чи іншим предметом; бути прикладом для наслідування; щиро вірити у вихованця та його здатність до самовиховання; закріпити гармонію і самостійний порядок організації свідомості, мислення, почуттів, діяльності кожного періоду розвитку дитини [1, с. 161].

Свої педагогічні думки щодо професійної підготовки вчителя вчений виклав у підручнику «Читання про виховання» (1865 р.), і «Курс загальної педагогіки» (1869 р.). Розглядаючи моральну особистість учителя, П. Юркевич виокремив дві суттєві риси: авторитет і любов. На думку філософа, авторитет набувається перевагою розуму і волі й розкривається у послідовності, суворій законності і справедливості дій [3, с. 64]. Саме тому, педагог був переконаний, що вчитель має бути вимогливим до себе: наполегливим, старанним, зосередженим, адже всі його дії повинні викликати живу емоційну зворотну реакцію вихованців [4, с. 195].

П. Юркевич вважав, що не завжди і не в усіх ситуаціях учитель має використовувати засоби свого авторитету. Він має навчити своїх учнів вірити в істину безпосередньо, або на основі власних досліджень і пізнання.

Філософ наголошував, що любов до дитини не має бути сліпою, тобто вчителеві не слід підкорятися примхам і забаганкам учнів, не створювати собі правил з їхніх думок і вчинків [3, с. 65].

Засуджуючи панібратство по відношенню до вихованців, П. Юркевич порівнював любов між вихователем й учнями з почуттями між матір'ю та дітьми говорячи, що «Вчитель, як рідна ненька, має моральні засоби, аби прихилити до себе серця дітей» [3, с. 65–66].

П. Юркевич уважав, що не випадково викладачів і вчителів називали наставниками. Вчений стверджував: «...повідомляючи інформацію, вчитель має звертати увагу на особистість учня, враховувати весь життєвий шлях вихованця, який потребує керівництва і правил досвідченості» [3, с. 112].

Відводячи вчителеві роль наставника, П. Юркевич радив майбутньому педагогові не нав'язувати свої настанови учням, а робити це непомітно: «...настанови мають бути такими ж природними і чутливими, як дихання» [3, с. 112–113]. Вчений наполягав не змінювати настанови моралізуванням і довгими повчаннями та пропонував підбирати тон настанов відповідно душевним переживанням вихованця: «...настанови мають бути не лише розумні, а й доречні» [3, с. 113]. Засуджуючи покарання учнів, педагог пропонував учителям ознайомити вихованця з моральним характером його вчинку та майбутніми наслідками і представити йому кращі засоби для досягнення цілі, подолання труднощів. П. Юркевич застерігав наставників протиставляти себе вихованцю, як знаючий незнаючому і не триматися на

відстані від нього а, власним прикладом навчити мистецтву правильного поводження з людьми та речами [3, с. 112–113].

Вважаючи, що моральні норми поведінки мають бути визначені правилами, філософ вимагав, щоб учителі самі ними керувалися. На думку вченого, майстер педагогічної справи повинен уміти:

- прививати своїм вихованцям правила пристойності, ввічливості, шанобливості;
- дисциплінувати погляд і голос учнів;
- прививати смак і скромність у зовнішньому вигляді, зокрема правильний вибір одягу [3, с. 101].

Досліджуючи педагогічну творчість П. Юркевича, О. Лавріненко говорить: «Однією із найважливіших категорій виховання, на думку вченого, є уява учня і вчителя, тобто вміння поставити себе на місце іншої людини, сприймати її думки, почуття та переконання» [2, с. 29]. Філософ вважав, що почуттєва уява дитини сприяє її прагненню до знань і радив учителям відчувати та уявляти хоч часточку цих прагнень, пов'язувати їх зі своїм мистецтвом, і тоді буде природно легко навчати і виховувати учнів. Дослідник цитує вченого: «Вчитель навчає дітей, повідомляючи різноманітні відомості, але ще більше він навчає їх власним духом і моральним вираженням усієї своєї особистості, досконалістю тих форм, якими користується в процесі викладання» [2, с. 30].

Вважаючи виховання мистецтвом, П. Юркевич – за словами О. Лавріненка – рекомендував учителям вправно використовувати елементи зовнішньої педагогічної техніки – міміки і пантоміміки в процесі викладу навчального матеріалу [2, с. 30]. Педагог наголошував, що треба демонструвати вираз суворості чи лагідності на обличчі, щоб викликати у дітей симпатію, або антипатію до явищ, об'єктів, подій, що вивчаються на заняттях, і це матиме велику виховну силу впливу вчителя на учня. Також, дослідник визначає методичні вказівки філософа щодо педагогічної культури мовлення у навчальній діяльності. О. Лавріненко зазначає, що на думку педагога, володіння мистецтвом мови полягає у цілісному, ясному, чіткому і гармонійному мовленні, а завдання вчителя-майстра – у здатності художніми описами і розповідями розбудити в учнів почуття, розширити їхній кругозір [2, с. 30].

Схиляючись у своїх філософських поглядах до кордоцентризму та гуманізму, П. Юркевич виокремлював професійні риси майбутнього вчителя-майстра, які характеризував трьома видами любові: до істини, учнів і добра.

Вчений був переконаний, що саме цими трьома видами любові визначається майстерність і сумлінність учителя [3, с. 244].

На думку П. Юркевича, любов до істини розкривається у:

- 1) постійній турботі про самоосвіту;
- 2) добросовісній підготовці до уроків;
- 3) усуненні протиріч між навчанням і життям;
- 4) впевненому повідомленні матеріалу;
- 5) логічно-правильному та послідовному викладенні своїх думок;
- 6) дбайливій турботі про вірне і міцне засвоєння учнями отриманих знань;
- 7) спостереженні за зусиллями, які докладає учень для виконання домашнього завдання з метою допомогти йому у разі потреби;
- 8) повідомленні лише ґрунтовних беззаперечних знань;
- 9) повсякчасній підтримці у дітях уваги, допитливості і схильності до добросовісних досліджень;
- 10) дотриманні формальної довершеності дій у навчальному процесі: чистота і правильність креслення, малюнка, письма;
- 11) не допущенні приниження, неохайності та невчасності виконання завдань;
- 12) усуненні суто формального навчання, натомість створенні атмосфери уроку з можливістю учневі відчувати, що він розмірковує і досліджує;
- 13) запобіганні і протидіянні шкідливому зовнішньому впливові, переконуючи вихованця, що виконання вимог учителя передбачає твердість і прямоту характеру, вірність істині і переконанням [3, с. 244–246].

Вчений вважав, що любов до учнів виявляється у:

- 1) проникненні вчителем не лише дією обов'язку під час заняття, а також ідеєю доброзичливості і добродійності;
- 2) світлому настрої душі, який усуває гарячність, лайливість, глузування;
- 3) погляді та своїй діяльності, яка виражає надію на успіх заняття, запал до праці і задоволення при його виконанні;
- 4) підтриманні враження новизни;
- 5) вмінні володіти мистецтвом повідомляти і пов'язувати одні і ті ж думки різними способами, вказувати на їхні нові сторони, приєднувати до них нові інтереси;
- 6) прагненні зберегти сили і час учнів, уникаючи будь-якого надлишку в поясненні нового матеріалу, не відходячи від теми, не залишаючи учня довго у мовчанні, запитуючи не переходити у допит;
- 7) дотриманні природності у навчанні, спілкуванні [3, с. 246–247].

Любов до добра, на переконання філософа, криється у:

- 1) гармонійному ставленні до всіх видів і предметів навчання, а це, в

свою чергу, породжує розумову дисципліну, яка обмежує і не дозволяє навчати всьому і будь-як;

2) турботі про множинність, енергію і зосередженість розумових діяльностей учня;

3) прояві уваги не лише до видимих успіхів, яких досягають учні, але й до вдосконалення внутрішніх діяльностей, які виразилися в цьому успіхові (розвіяння хибних думок, подолання труднощів тощо);

4) відчутті єдності природи і культури, обов'язку і задоволення, науки і життя, знання і справи, думки і почуття, самостійності і поваги до авторитету, а особливо, єдності моральної, розумової і релігійної освіти, що може реалізувати ідею добра у душі вихованця [3, с. 248–249].

Викладаючи педагогіку майже на всіх факультетах Московського університету, в учительській семінарії військового відомства, П. Юркевич долучився до розробки наукових засад фахової підготовки педагогічних кадрів. Кожна ідея вченого з цього питання була не лише педагогічно, а й філософськи і психологічно обгрунтована. Зміст професійної підготовки вчителя, розроблений П. Юркевичем, був побудований на принципах гуманності, християнських ідеалах, культуровідповідності і природовідповідності. Цінними є ідеї педагога щодо впливу авторитета вчителя на вихованців, норм його моральної поведінки, вміння тримати дисципліну, професійних рис. Особливої уваги заслуговують погляди П. Юркевича на елементи педагогічної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьміна С. Філософія виховання за П. Юркевичем / Світлана Кузьміна // Освіта і управління. – 1999. – № 1. – Т. 3. – С. 159–164.
2. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності : Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ, аспірантів, вчителів / Олександр Лавріненко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 328 с.
3. Юркевич П. Курс общей педагогики с приложениями / П. Юркевич. – М. : Типография Грачева и Ко, 1869. – 404, [15] с.
4. Юркевич П. О христианстве и воспитании / П. Юркевич // Хрестоматия научно-христианской педагогики : в 2-х кн. – Луганск : ЛугаПРЕСС, 2002 – Кн. II. – С. 188–197.